

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİ

TÜRKLERİN ANA YURDU

NOT: Göçebe bir yaşam sürmüş olması ve geniş alanlara yayılmış olmasından dolayı Türklerin anayurdu olarak çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Tüm görüşlere rağmen genel olarak; Ural – Altay Dağları ile Aral Gölü arasında kalan bölge anayurt olarak kabul edilmiştir.

***İKAZ:** Türklerin; Orta Asya'da topraklarının doğal sınırlarla korunmamış olması ve dış tehlikelere açık olması askerlik alanında yeteneklerinin gelişmesine neden olmuştur.

SORU: Türklerin Orta Asya'da dış tehlikelerle karşı karşıya kalmaları ve topraklarının doğal sınırlarla korunmamış olması, aşağıdakilerin hangisinde yeteneklerinin gelişmesine neden olmuştur? **(1999/DM\$)**

A) Askerlik

B) Ticaret

C) Tarım

D) Dokumacılık

E) Hayvancılık

Orta Asya'nın Tarih Önceşi Devirlere Ait İlk Kültür Merkezleri

- ✦ **Anav (M.Ö. 4500 – M.Ö. 1000):** Orta Asya'nın en eski kültürüdür.
- ✦ **Kelteminar, Afanasyeva (M.Ö. 3000 – M.Ö. 1700):** Bu kültür çevresi geniş bir alanı etkileyerek Orta Asya uygarlığının temelini oluşturmuştur.
- ✦ **Andronova (M.Ö. 1700 – M.Ö. 1200):** Bu kültürde yaşayanlar atı evcileştirmişlerdir.
- ✦ **Karasuk (M.Ö. 1200 – M.Ö. 700):** Orta Asya uygarlığında demir ilk defa bu bölgede işlenmiştir.
- ✦ **Tagar (M.Ö. 700 – M.Ö. 100):** Orta Asya'daki kültürlerin en gelişmiş olanıdır.

Orta Asya'da İlk Kültür Merkezleri

Anav Kelteminar Afanasyeva Andronova Karasuk Tagar

Türk Göçlerinin Nedenleri

- 1) İklimin değişmesi (şiddetli kışlar ve kuraklık nedeniyle bölgenin çölleşmesi)
- 2) Nüfus artışı ve otlakların azalması nedeniyle ekonomik sıkıntının meydana gelmesi
- 3) Salgın hayvan hastalıkları
- 4) Boylar arası hakimiyet mücadelesi (kendi aralarındaki mücadeleler)
- 5) Dış baskılar (Çin baskısı ve entrikaları)
- 6) **“Türk Cihan Hâkimiyeti”** düşüncesi (Güneşin doğduğu yerden, battığı yere kadar her yeri fethetme arzusu)

İKAZ: Atı evcilleştirmiş olmaları ve tekerlekli arabaları yapmasını bilmeleri uzak bölgelere gidebilmelerini sağlamıştır (göçleri kolaylaştırmıştır).

Türk Göçlerinin Sonuçları

- 1) Orta Asya Kültür ve Medeniyeti dünyanın değişik bölgelerine taşınmıştır.
- 2) Farklı kültürlerin kaynaşması, yeni uygarlıkların meydana gelmesinde etkili olmuştur.
- 3) Türk boyları teşkilatçı özellikleri sayesinde göç ettikleri yerlerde güçlü devletler kurmuşlardır.
- 4) Türkler devlet yönetimi ve askeri teşkilatlanma açısından gittikleri yerlerde örnek olmuşlardır.
- 5) Türk boyları gittikleri bölgelere daha yüksek bir medeniyeti götürmüşlerdir (maden işlemeciliği).
- 6) Türk tarihini belirli bir zaman kesitinde ve coğrafyada bir bütün olarak incelemek zorlaşmıştır.
- 7) Türklerin tarih boyunca değişik coğrafyalarda yaşamaları birbirlerinden farklı alanlarda gelişme göstermelerine neden olmuştur.

***İKAZ:** Türk Devletleri'nde tarihi süreç içinde en az değişiklik **"Askeri"** özelliklerinde meydana gelmiştir.

- 8) Göç edenlerin çoğu, gittikleri bölge halkı içerisinde milli benliklerini kaybetmişlerdir. (Avarlar, Macarlar vb.)
- 9) Batıya giden Türkler, **375 Kavimler Göçü**'ne neden olmuşlardır.

SÜZGEÇ: ♦ Göç dalgasından ilk etkilenen bölgeler Ön Asya ve Çin olmuştur.

♦ Yazılı hayatın olmaması Türk göçleri ile ilgili kesin bilgiler elde etmeyi güçleştirmiştir.

SÜZGEÇ: Türk Göçleri sonucunda Doğuya gidenler Uzakdoğu ve Çin'e; Batıya gidenler Anadolu, Avrupa, Mezopotamya, Suriye ve Mısır'a; Kuzeye gidenler Sibiryaya içlerine kadar; Güneye gidenler Hindistan, Afganistan ve İran'a kadar uzanmışlardır.

İLK TÜRK DEVLETLERİ

ŞAKALAR (İSKİTLER)

1. Tarihte rol oynayan **ilk** Türk topluluğudur, **en önemli** hükümdarları **Alp-Er Tunga**'dır.
2. Yönetimleri altında birçok boy vardır; devlet **boyar federasyonu** şeklindedir.
3. Atlı-göçebe uygarlığın yaratıcıları kabul edilirler; atı evcilleştirmişlerdir.
→ Pantolon, kemer ve kemer tokasını **ilk defa** kullanmışlardır.
4. **Hayvan Üslubu** sanat tarzını meydana getirmişlerdir.
5. Ordularında **Amazon** denilen kadın askerler vardır.
6. **Alp-Er Tunga Destanı** ((İskit – İran (Pers) Savaşları)), **Şu Destanı** sözlü edebiyat eserleridir.

ASYA HUN DEVLETİ

1. Orta Asya'da kurulan bilinen **ilk teşkilatlı Türk devletidir**, bilinen **ilk** hükümdarı Teoman'dır, başkent ÖTÜKEN olarak kurulmuştur. (İlkçağ'da yaşamış tek Türk devleti)
2. Teoman'dan sonra tahta çıkan Mete Han; **Türk Ordu Teşkilatı'nı (onluk sistem'i)** kurdu. Temel amaç; hiyerarşiyi ve disiplini sağlayarak orduyu daha güçlü hale getirmektir.
3. Mete Han Dönemi'nde **ilk Türk devlet teşkilatlanması** kurulmuş, yönetimde ilk kez veraset sistemi uygulanmıştır.
4. Mete Han, tarihte **ilk defa** bütün Türkleri bir bayrak altında toplamıştır.

İKAZ: Tarihte Türklerin bir bayrak altında toplandıkları **ilk dönem** Asya Hunları (Mete Han); **ikinci dönem** II. Göktürkler (Bilge Kağan-Kültiğin Kardeşler); **üçüncü dönem** Moğollardır (Cengiz Han)

5. Yönetimde etkili olan **Kurultay (Toy - Kengeş) Meclisi** meydana getirilmiştir.
6. **Oğuz Kağan Destanı** en önemli sözlü edebiyat eseridir.
7. Türk – Çin savaşlarının temel nedeni; İpek Yolu üzerinde hâkimiyet kurma isteğidir. Çinliler Hun akınlarını durdurabilmek için Çin Seddi'ni inşa etmişlerdir. (Teoman Dönemi) (2250 km uzunluk - 6 metre yükseklik - 4 metre genişlik).

8. **Türk tarihinde ilk yazılı antlaşma** Mete Han Dönemi'nde Çin ile yapılmıştır.

SÜZGEÇ: Mete Han Çin'i yenmesine rağmen Çin'e yerleşmemiş; Çin'i vergiye bağlayarak dışardan yönetmiştir. **Nedenleri;**

- a) Kalabalık nüfusu ile Çin'in yönetimi ve denetimi zor bir ülke olması
- b) Türklerin kalabalık Çin nüfusu içinde erimesinden (asimile olmasından) çekinmesi
- c) Türklerin göçebe, Çinlilerin ise yerleşik hayat sürmesi

KAVİMLER GÖÇÜ (375)

NOT: Çin yönetimine girmek istemeyen Kuzey Hunları'nın Doğu Avrupa'ya yönelmesiyle Kavimler Göçü başlamıştır (375). Türklerin ilerlemeleri karşısında önlerinde bulunan Doğu Avrupa'daki birçok kavim hareketlenerek Türklerden kaçmaya ve Avrupa'nın batısına yönelmeye yönelmişlerdir.

Sonuçları;

- 1) Roma sarsıldı; 395'de Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı.
- 2) Hristiyanlık dini ikiye bölündü;
 - a) Batı Roma (476) → Katolik → Latin
 - b) Doğu Roma (1453) → Ortodoks → Grek
- 3) Avrupa'da Papalık ve Kilise'nin etkinliği arttı; "Şkolastik (Baskıcı) Düşünce" gelişmeye başladı.
- *4) Merkezi yönetimlerinin dağılmasıyla "Feodalite (Derebeylik)" yönetimi ortaya çıktı.
- 5) Balamir Kağan önderliğinde Avrupa'da "Avrupa Hun Devleti" kuruldu.
- 6) Avrupa'nın etnik yapısı değişti ve günümüz Avrupa milletlerinin temeli atıldı. (Bu yüzden İlkçağ'ın sonu, Ortaçağ'ın başlangıcı sayılır.)

Vandallar

Süevler

Ostrogot

Vizigot

Germanler

İspanya

Franklar

Fransa

Almanya

Anglo Saksonlar

İngiltere

SORU: Aşağıdakilerden hangisi, Hunların neden olduğu Kavimler Göçü'nün sonuçlarından biri değildir? (2011/KPSS)

- A) Avrupa'nın etnik yapısının değişmesi
- B) Avrupa'da bir Hun Devleti kurulması
- C) Roma İmparatorluğu'nun bütünlüğünü ve üstünlüğünü yitirmesi
- D) Avrupa'da skolâstik düşüncenin egemen olması
- E) Göktürk Devleti'nin yıkılması

AVRUPA HUN DEVLETİ

- 1) Çin egemenliğini tanımayarak batıya göç eden Hun toplulukları tarafından Balamir Kağan önderliğinde kuruldu.
- 2) Avrupa'da kurulan **ilk** büyük Türk Devleti'dir; en ünlü hükümdarı **Attila**'dır.
→ Avrupa'nın etnik ve siyasi yapısının oluşmasına zemin hazırlamışlardır.
- 3) **Anadolu'ya ilk Türk akınlarını** yapmışlardır. (**ikinci Türk akınları** Sibirler)
- 4) Attila; Bizans'ı (Doğu Roma'yı) **Marguş ve Anatolyuş (Anatolius) Antlaşmaları** ile vergiye bağlamıştır.
- 5) Attila; Batı Roma'ya **Galya Seferi**'ni düzenlemiştir.

I. GÖKTÜRK DEVLETİ

- 1) Hunların zayıflamasından sonra Orta Asya'ya egemen olmuşlardır.
 - 2) Avarlar'ı 552'de yıkan Bumin Han tarafından başkent ÖTÜKEN olarak kurulmuştur.
 - 3) Türk adını devlet adı olarak ilk defa kullanmışlardır.
 - ➔ "Türk" adını ilk defa devlet adı olarak kullanan I. Göktürk Devleti; ikinci devlet Türkiye Cumhuriyeti'dir.
 - *4) Devlet yönetiminde ilk kez "ikili yönetim teşkilatı" anlayışını uygulamışlardır. Bumin Kağan, Kardeşi İstemi Han ile birlikte devleti yönetmiştir; bu durum KUT anlayışına aykırıdır. (Bumin Han: Doğu – İstemi Han: Batı)
- İKAZ:** İkili Yönetim Teşkilatı Türklerde federal (federatif) bir yapının olduğunu gösterir.
- SÜZGEÇ:** Türk Tarihinde 3 tane Kardeşler Dönemi vardır: I. Kardeşler Dönemi; Bumin Han – İstemi Han Kardeşler (I. Göktürk Devleti) /// II. Kardeşler Dönemi; Bilge Kağan – Kültiğin Kardeşler (II. Göktürk Devleti) /// III. Kardeşler Dönemi: Tuğrul Bey – Çağrı Bey Kardeşler (Büyük Selçuklu Devleti)

II. GÖKTÜRK (KUTLUK-KÖKTÜRK) DEVLETİ

1) Çin'e isyan edip **"Ulusal Kurtuluş Savaşı"**na girişen Kutluk Kağan tarafından kurulmuştur.

İKAZ: Türk tarihinin ilk bağımsızlık savaşını II. Göktürk (Kutluk) Devleti vermiştir.

2) Bilge Kağan ve Kültiğin kardeşler döneminde **en parlak dönem** yaşanmıştır. Tonyukuk vezir yapılmıştır.

*3) Bilge Kağan; Göktürk ülkesinde Budist tapınağı yaptırmak istemiştir. Vezir Tonyukuk ve Kurultay; Budizm'i benimsemenin Türklerin mücadelecilik ruhunu kaybetmelerine neden olacağı düşüncesiyle bu fikre karşı çıkmıştır.

*İKAZ: Bu durum; din değiştirmenin yaşam biçimini etkileyebildiği ve hükümdarın verdiği kararların sorgulanabildiğini göstermektedir.

4) Tarihte bütün Türklerin bir bayrak altında toplandığı **ikinci** dönemdir. (ilki Hunlar)

*5) Türk tarihinin **ilk milli alfabesi** olan **Göktürk (Orhun) Alfabesi**'ni oluşturmuşlardır.

*6) Türk tarihinin ve Türk edebiyatının **ilk Türkçe eserleri** olan **Orhun Yazıtları (Göktürk Kitabeleri)**'ni meydana getirmişlerdir. (720'de Tonyukuk, 732'de Kültiğin ve 735'de Bilge Kağan adına - Moğolistan'da)

7) Türkler'de **Posta Teşkilatı**'nı **ilk** kuran devlet olmuşlardır.

SÜZGEÇ: II. Göktürk (Kutluk) Devleti'nin Türk adını devlet adı olarak kullanmaları, bağımsızlık için isyan hareketinde bulunmaları ve kendilerine özgü bir alfabe oluşturmaları **milliyetçi (ulusçu)** bir yapıya sahip olduklarının kanıtlarıdır.

UYGUR DEVLETİ

- 1) Yabancı bir din benimseyen (din değiştiren) ilk Türk devletidir. (Mani Dini; Avlanmayı, et yemeyi ve savaşmayı yasaklayan bir dindir.)
- 2) Yerleşik hayata geçen ilk Türk devletidir. (Mani dininin etkisiyle)
- 3) **Yerleşik hayata geçmenin sonucu olarak** tarım, ticaret, bilim, sanat ve mimari gibi birçok alanda geliştiler.
- 4) Maniheizm ve Budizm dinlerine ait tapınaklar yaparak Türk tarihinin **ilk kalıcı mimari eserlerini** oluşturmuşlardır.
- 5) Saraylara ait duvar kalıntılarında **Fresko (Duvar Resmi)** yöntemini kullanmışlardır. ((Fresko; yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madeni boyalarla resim yapma yöntemidir.))
- 6) **Uygur Alfabeşi**'ni oluşturmuşlardır.
- 7) Çin'den kağıt ve matbaayı alıp Türk tarihinde **ilk kez** kağıt ve matbaayı kullanmışlardır.
- 8) Çağdaş matbaanın temeli sayılan **Hareketli Harf Sistemi**'ni bulmuşlardır.
- 9) **12 Hayvanlı Türk Takvimi**'ni icat etmişlerdir.
- 10) Minyatür denilen çizgi resim sanatını **ilk kez** kullanmışlardır. (**ilk minyatür örnekleri**)
- 11) Günümüzde Anadolu'da örnekleri görülen **"orta oyunu"** Uygurlara ait bir özelliktir.
- 12) **Karabalgaşun Yazıtları** ve **Şine-Uşu (Moyen-Çur) Yazıtı** yazılı edebiyat eserleridir.
- 13) **Göç Destanı** ve **Türeyiş Destanı** sözlü edebiyat eserleridir.
- 14) Kırgızlar tarafından yıkılmışlar, Moğolların Türkleşmelerinde önemli rol oynamışlardır.

SORU 1: Uygurların Budizm ve Mani dinlerini kabul etmeleri aşağıdakilerden hangisinde ilerlemelerinde etkili olmuştur? (1999/DM\$)

- A) Sanat ve mimari alanında gelişmelerinde
- B) Bağımsız devlet kurmalarında
- C) İki ayrı devlet halinde yaşamalarında
- D) Orta Asya'dan batıya göç etmelerinde
- E) Askerlik alanında güçlenmelerinde

SORU 2: Uygurlar Orta Asya'daki diğer Türk Devletleri'ne göre;

- I. Halıcılık,
- II. Demircilik,
- III. Tarım,
- IV. Resim – heykel,

alanlarının hangilerinde daha başarılı olmuşlardır?

(1999/DM\$)

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) II ve III
- D) II ve IV
- E) III ve IV

- SORU 3:** I. Duvar resmi
II. Dokuma
III. Mimari

Uygurların yukarıdaki sanat alanlarının hangilerinde etkinlik göstermeleri, onların yerleşik hayata geçtiklerine bir kanıt sayılabilir? (2001/KM\$)

- A) Yalnız I
B) Yalnız III
C) I ve II
D) I ve III
E) I, II ve III

SORU 4: Atlı göçebe kültüre sahip Türklerde, tarım faaliyetleri hangi devlet döneminde önem kazanmaya başlamıştır? (2003/KP\$)

- A) Hunlar
B) Göktürkler
C) Uygurlar
D) Karluklar
E) Hazarlar

SORU 5: Uygurların yerleşik hayata geçmeleriyle aşağıdakilerden hangisi uğraşları arasına girmiştir? (2006 KP\$/Önlisans)

- A) Heykel
B) Mimarlık
C) Müzik
D) Ticaret
E) Resim

AVARLAR

- 552'de Göktürkler tarafından yıkılınca Avrupa'ya göç ettiler.
- İstanbul'u kuşatan **ilk** Türk devletidir. (**ikinci** Bulgarlar)
- Demircilikle uğraşmışlardır.
- Hristiyanlığı kabul ederek zamanla asimile olmuşlardır.

KIRGIZLAR

- 1207'de Moğol hükümdarı Cengiz Han'a bağlandılar.
- İKAZ:** Moğol hâkimiyetini kabul eden (Cengiz Han'a bağlanan) **ilk Türk boyu** Kırgızlar'dır.
- **Manas Destanı** ve **Yenişey Yazıtları** önemli edebiyat eserleridir. (Ayrıca **Talas Yazıtları**)
- İKAZ:** Manas Destanı **en uzun Türk destanı**dır. (400 bin mısra)

TÜRGİŞLER

- Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra bölgedeki dağınık Türk kabilelerini tek yönetim altına toplamışlardır.
- Emevi ilerleyişini durdurmuşlar ve **Orta Asya'nın Araplaşmasını önlemişler**dir.
- Yerleşik hayata **tamamen** geçen ilk Türk devletidir.

KARLUKLAR

- Çinliler ile Abbasiler arasında yapılan **751 Talaş Savaşı**'nda Müslüman Arapları desteklemişlerdir.
 - **İslamiyet'i kabul eden ilk Türk topluluğu**dur.
 - Yağma ve Çiğil Türkleri ile birleşerek Karahanlılar'ın kuruluşunda etkili olmuşlardır.
 - Moğol hakimiyetine girmişlerdir.
- İKAZ:** Cengiz Han'ın (Moğolların) egemenliği altına giren ilk Müslüman Türk topluluğu Karluklar'dır.

KIPÇAKLAR (KUMANLAR)

- Moğolların (Altınordu Hanlığı'nın) Türkleşmesinde etkili oldular.
- Oğuz Türkleri ile yaptığı mücadeleler **Dede Korkut Hikayeleri**'nin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (**Kıpçak – Oğuz Mücadelesi**)
- Ruslar ile yaptıkları mücadeleler **Rus Igor Destanı**'na konu olmuştur.

HAZARLAR

- Kafkaslarda kurulan ilk Türk devletleri arasında **en güçlü** ve **en uzun ömürlü** olanıdır.
- **Yahudiler'den sonra Museviliği benimseyen ilk topluluk** tur. (tek Türk topluluğu)
- * → Hazar ülkesinde adaletin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için 7 kişiden oluşan **Hakimler Kurulu** oluşturulmuştur. Bunlardan 2 tanesi Musevilerin, 2 tanesi Hristiyanların, 2 tanesi Müslümanların, 1 tanesi de Gök Tanrı inancına sahip olan Türklerin davalarına bakardı. Bu durum; Hazarlar'da yüksek bir adalet ve hoşgörü ortamının olduğunu gösterir. (**Panhazaria - Hazar Birliği**)
- Paralı asker tutan **ilk ve tek** Türk devletidir.
- Müslüman Araplar ile savaşarak **İslamiyet'in Kafkaslar'da yayılmasını engellemişler**dir.

MACARLAR

- 1) Hristiyanlığı benimseyerek Türklüklerini kaybettiler.
- 2) Germenler'in Balkanlar'a yayılmasını ve Slavlar'ın birleşmelerini önlediler.

BULGARLAR

- 1) İstanbul'u kuşatan **ikinci** Türk devletidir. (**ilki** Avarlar)
- 2) Tuna ve İtil Bulgarları olarak ikiye ayrıldılar:
 - a) Tuna Bulgarları; zamanla Hristiyanlaşarak Türklüklerini kaybetmişlerdir.
 - b) İdil Bulgarları; ticaret yapmalarının sonucunda Müslüman tüccarlarla tanışarak İslamiyet'i kabul etmişlerdir.

PEÇENEKLER

- 1) Boy teşkilatı çerçevesinde kalmışlar ve yerleşik bir devlet kuramamışlardır.
- 2) Bizans ordusu içerisinde paralı asker olarak görev yapmışlardır.
- 3) Büyük Selçuklu Devleti ile Bizans arasında yapılan 1071 Malazgirt Savaşı sırasında Bizans tarafından Selçuklu tarafına geçerek savaşın Türkler tarafından kazanılmasında etkili olmuşlardır.
- 4) Ruslar'ın Karadeniz'e inmesine ve Balkanlar'da yayılmasına engel olmuşlardır.
- 5) Hristiyanlığı benimseyerek zamanla Slavlaştılar.

OĞUZLAR (UZLAR)

- 1) Türk toplulukları içerisinde **en kalabalık**, **en aktif** ve **en belirleyici** rol oynayan Türk boyudur.
- 2) Selçuklu ve Osmanlı Devleti'ni kurmuşlardır.
- 3) **Oğuz – Kıpçak mücadeleleri Dede Korkut Hikayeleri**'nin konusunu oluşturur.
- 4) Bir kısmı Bizans ordusunda paralı askerler olarak çalışmışlar; 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu ordusu saflarına katılmışlardır.

***NOT: A) Orta Asya'da Kurulan Türk Devletleri:**

1) Sakalar	7) Türgişler
2) Hunlar	8) Akhunlar (Eftalitler)
3) Avarlar	9) Kırgızlar
4) Göktürkler	10) Karluklar
5) Kutluk (II. Göktürk)	11) Sibirler (Sabarlar)
6) Uygurlar	12) Hazarlar

***NOT: B) Avrupa'ya Göç Eden Türk Toplulukları:**

- 1)** Sakalar
- 2)** Hunlar
- 3)** Avarlar

UYARI: Orta Asya'da da devlet kurmuşlardır.

- 4)** Bulgarlar
- 5)** Macarlar
- 6)** Oğuzlar (Uzlar)
- 7)** Kıpçaklar (Kumanlar)
- 8)** Peçenekler

Kaynakça: Nuri KEKİLLİ

<http://www.oguzhanhoca.com>

<http://egitimvaktim.com/>